

В.Ф.Солдатенко

Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень.
– К.: Світогляд, 2005. – 324 с. + 16 с. фото.

В усі часи, а надто у складні й переломні для розвитку суспільства періоди люди звертають свої погляди на тих громадсько-політичних і державних діячів, що уособлюють собою країну. Водночас світ творять саме останні, що привносять у нього нові цінності чи відроджують старі, відкинуті або тимчасово забуті. Стаючи лідерами, вони так чи інакше беруть на себе місію зробити світ більш справедливим, а людей – щасливішими. В свою чергу ми хочемо бачити у них втілення всіх людських чеснот і сподіваємося, що вони не зрадять наших чекань. Та трапляється, що самою своєю особистістю вони утверджують дещо не менш важливе, ніж їхні справи.

Кожен оцінює державного діяча на власний кшталт з огляду на особистісне розуміння добра і зла, виходячи з політичних симпатій та антипатій. Але у всіх країнах люди час від часу переступають через відому біблійну заповідь: не створи собі кумира. Не дивно, що для напрямку історико-політичної портретистики, що в останнє десятиліття набув помітного розвитку й популярності в Україні, об'єктивно притаманні зазначені світоглядні засади.

Передусім це стосується особистості Володимира Кириловича Винниченка, 125 років від народження котрого минуло у липні цього року. Один з організаторів та керівників Революційної української й Української соціал-демократичної робітничої партій, перший прем'єр першого в ХХ ст. українського національного уряду – Генерального секретаріату – і перший голова Директорії відновленої Української Народної Республіки, автор трьох перших Універсалів Центральної Ради й талановитий письменник-новатор, полум'яний публіцист і глибокий філософ, творець етичної системи "конкордизму", він, безумовно, посідає виняткове місце в новітній українській історії. Важко поставити поряд із ним навіть когось із його найвідоміших сучасників.

Як особистість непересічна, яскрава та суперечлива, він і за життя, й після завершення земної Голгофи незмінно перебував у полі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців¹, засобів масової комунікації, політичних опонентів і шанувальників². Його багата епістолярна й літературно-публіцистична спадщина ґрунтовно проаналізована та оцінена фахівцями³. Але в політичному портреті Винниченкової особистості й досі бракувало наукової довершеності суттєвих речей – його характеристики як одного з провідних діячів Української революції 1917–1920 рр. і найвизначніших вітчизняних політичних мислителів.

Тому поява ґрунтовної (більше 20 друк. арк.) монографії відомого дослідника історії вітчизняної національно-визвольної боротьби першої чверті ХХ ст. В.Солдатенка⁴ про політичну долю Володимира Кириловича виявилася на часі (його моральні принципи "будь чесним з собою" та "будь погодженим в слові й ділі" якнайкраще пасували до домінуючих суспільних настроїв, розбуджених "помаранчевою революцією") і стала непересічною подією в українській історичній науці.

Один із "батьків-засновників" вітчизняної соціал-демократії видається людиною, суперечливою у своїх поглядах на перспективи визвольної боротьби в підросійській Україні, але послідовною у відстоюванні органічної єдності її національного та соціально-економічного аспектів. Поза всяким сумнівом, В.Винниченко був класичним прикладом, за образним висловом І.Лисяка-Рудницького, "типу революційного юнака з "Комуністичним Маніфестом" в одній кишені й "Кобзарем" у другій"⁵. Саме таким і постає зі сторінок книжки В.Солдатенка член центральних комітетів РУП та УСДРП, котрому не виповнилося й 25-ти років: "Перебування за кордоном, спілкування з прогресивною молоддю різних країн, з професіональними політиками, найпопулярніші, наймодніші з яких на початку ХХ століття були, звісно, соціалістами, посилює у молодого Винниченка потяг до соціалістичної ідеології, марксизму" (с.23).

Але, як впливає з рецензованої монографії, марксизм останнього, окрім яскравого національного забарвлення, мав вузькопрактичне значення: він повинен був стати засобом, що допоміг би об'єднаним у партійну організацію робітникам побудувати життя на соціалістичних засадах. А віра в соціалізм у Володимира Кириловича мала чи не містично-релігійний характер і не потребувала раціональних доказів. Не дивно, що український революціонер захоплювався передусім протестним антикапіталістичним потенціалом марксизму, не обтяжуючи себе застосуванням його методології для соціологічного аналізу дійсності. Висуваючи на перше місце вирішення українського питання в інтересах "трудових класів" радикальними методами, всі інші проблеми він відсував на другий план, що відкривало шлях до пошуків компромісу та порозуміння з російськими й українськими більшовиками восени 1918 р., у січні 1919 р., в травні–вересні 1920 р. А у середині 20-х рр. туга В.Винниченка за Батьківщиною стала настільки непоборною, що ук-

раїнізацію на більшовицький кшталт він ледве не був готовий розглядати як перехід Кремля на його позиції в національному питанні (с.222–223).

Прагнення до соціальної справедливості, як засадниче у світоглядній позиції, В.Винниченко зберіг і під час буремних років Української революції 1917–1920 рр., за власним же визначенням, доби "відродження нації". Паралельно з розкриттям складної та драматичної внутрішньої ідейної еволюції Володимира Кириловича (від крайового автономізму й рівноправного федералізму до самостійництва в національному питанні, від "народоправчої" соціальної республіки до підтримки радянської платформи та націонал-комунізму й далі до "конкордизму" і "колектократії" у суспільній площині) автор рецензованої книжки ґрунтовно окреслив усі щаблі "урядової кар'єри" В.Винниченка, з котрої останній виніс почуття, ніби він "вийшов із тюрми" (с. 129).

В.Солдатенко аргументовано та переконливо подає голову Генерального секретаріату Центральної Ради й Директорії УНР прагматичним і реалістичним політиком, що володів мистецтвом можливого. Передусім це стосувалося початкового етапу Української революції навесні–восени 1917 р. (с.50–89) та її останнього піднесення – підготовки й перемоги антигетьманського повстання під проводом Директорії восени–взимку 1918 р. (с.107–118). Значною мірою саме завдяки здатності Володимира Кириловича поєднувати тверезий розрахунок з оперативним реагуванням на зміни політичної ситуації наприкінці червня 1917 р. вдалося досягти компромісної угоди з російським Тимчасовим урядом, що надавала, хоча і з певним обмеженням, легітимності функціонуванню в Наддніпрянській Україні автономних органів управління, а у вересні–жовтні 1918 р. сформувати на базі Українського національного союзу єдиний національний фронт, що уможливило повалення авторитарного режиму П.Скоропадського та відновлення УНР.

Водночас автор рецензованої монографії цілком слушно наголошує, що найслабшим місцем цього політика була практична реалізація революційної стратегії й планів державотворення. "Гадається, – зауважує В.Солдатенко, – що Володимир Винниченко не усвідомлював... всієї глибини прірви, яка виникла між його теоретично привабливою концепцією дальшого розвитку Української революції і реальними можливостями для її перетворення в життя" (с.118).

Й у період більш ніж 30-річної вимушеної політичної еміграції, як це видно зі сторінок дослідження, Володимир Кирилович прагнув поєднати проблеми соціального та національного визволення українства, що і зумовило сутність його теоретичних шукань. Щоправда, як зазначає автор, викладені в "Щоденнику", "Конкордизмі", "Новій заповіді", "Заповіді борцям за визволення" суспільні рецепти В.Винниченка сприймалися багатьма сучасниками як мало реалістичні й утопічні (що і довели глобальні трансформації кінця ХХ – початку ХХІ ст.). Але колишній голова Генерального секретаріату та Директорії УНР залишався вірний самому собі й своїм переконанням, бачачи майбутню Україну "обов'язково незалежною, самостійною, розвинутою, квітучою європейською державою, в якій би вільно жилося кожній людині" (с.268).

В.Солдатенко не криється зі своєю симпатією ані до поглядів, ані до громадсько-політичної та керівної державної діяльності Володимира Кириловича (див.: с.91–97, 125–130 й ін.). Не випадково рецензована книжка завершується "нотатками замість післямови" з промовистою назвою: "Чому я бороню Винниченка?". Погоджуючись у цілому з критичними зауваженнями дослідника щодо кон'юнктурного і дилетантського характеру окремих положень та висновків у працях з історії визвольної боротьби 1917–1920 рр., які побачили світ останнім часом⁶, не можна не зазначити й того, що часом автор монографії дещо відхиляється від задекларованої ним же потреби неупереджено оцінити Володимира Кириловича як революціонера, державного і політичного діяча.

Монографія В.Солдатенка написана на підставі критичного опрацювання соціальної джерельної бази, що включає практично всі опубліковані політичні, теоретичні й публіцистичні праці В.Винниченка, його щоденникові записи і листування, а також вражаючий масив уперше введених у науковий обіг документів із фондів

Центрального державного історичного архіву, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Інституту рукописів Національної бібліотеки НАН України ім. В.Вернадського й Російського державного архіву соціально-політичної історії.

На перший погляд, Володимир Кирилович, як зазначено на сторінках книжки, ніколи не прагнув особистого звеличення (відмовився очолити Раду Міністрів Української Держави, відхилив пропозицію січових стрільців перебрати на себе диктаторські повноваження в середині січня 1919 р., менш ніж через місяць після призначення і без вагань склав із себе повноваження голови Директорії та ін.). Навіть у драматичному діалозі з представниками Кремля 20-х рр. явно не посада в компартійно-радянському апараті турбувала його. Але одвічна хвороба української еліти – брак толерантності у взаємостосунках і гранична особистісна нетерпимість щодо опонента (чи конкурента), – на жаль, помітно вразила й В.Винниченка. Переконливим свідченням цього є численні уїдливі оцінки Володимиром Кириловичем своїх колег, що рясніють у рецензованому виданні (с. 79, 104, 109, 125, 127 та ін.).

Взагалі ж для В.Винниченка, як і решти соціалістів – керівних діячів Української революції 1917–1920 рр., що репрезентували найбільш динамічну силу в тодішньому українстві, властивою була еклектичність мислення у поєднанні з великою емоційною збудливістю. Це робило з них талановитих агітаторів, здатних розбурхати маси й повести їх на штурм старого ладу, але неминуче ставало на заваді, коли на порядку денному з'являлися завдання конструктивного характеру і потреба в досвідчених, врівноважених та відповідальних політичних лідерах.

Але, безперечно, Володимир Кирилович назавжди залишився уособленням визвольної боротьби 1917–1920 рр., "совістю" Української революції й віддзеркаленням її найгучніших здобутків і поразок. У цьому, на нашу думку, – головний висновок рецензованої монографії, що стала помітним внеском у розвиток вітчизняної політичної портретистики. В.Винниченко міг помилятися й помилявся, приймаючи часом за правду те, що нею аж ніяк не було, як це сталося з його ідеєю встановлення "європейського протекторату України" 1937 р. для врятування української нації від катастрофи світової війни, що насувалася. Але протягом усього життя Володимир Кирилович вірив в етичне право сьогодні відстоювати різні політичні переконання, щоб завтра було з чого вибирати. Тому він – вічний опозиціонер, скептик, що боронив свою незручну звичку говорити не те, що вигідно та доречно, навіть не те, що потрібно на даний момент. Інакше не буде завтра, інакше забудемо про перспективу.

¹ Костюк Г. Леся Українка і Винниченко // Сучасність. – 1971. – Ч.7–8; Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань // Сучасність. – 1980. – Ч.9; Кичигіна Н. "Україна, якої я домагався" (Чому В.Винниченко повернувся на батьківщину 1920 року) // Політологічні читання. – 1994. – № 3 й ін.

² Тищенко Ю. Хто такий В.Винниченко: Біографічний нарис. – К., 1917; Жулинський М. Володимир Винниченко (1880–1951) // Літературна Україна. – 1989. – 30 листопада; Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. (Про що "історія мовчить"). – Львів, 1994 та ін.

³ Гнідан О.Д., Дем'янівська Л.С., Йолкіна Л.В., Гуляк А.Б. Володимир Винниченко; Грицько Григоренко: Штрихи до портретів. – К., 1995; Сиваченко Г. Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський „метароман” Володимира Винниченка: текст і контекст. – К., 2003; Панченко В.Є. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. – К., 2004 й ін.

⁴ Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія. – К., 1997; Його ж. Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.). – К., 1999; Його ж. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К., 1999 й ін.

⁵ Rudnytsky I. Essays in Modern Ukrainian History. – Edmonton, 1987. – P.139.

⁶ Литвин С. Суд історії. Симон Петлюра і петлюріана. – К., 2001; Яневський Д. Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки. – К., 2003.

В.І. Головченко (Київ)